

Др Бранко Радуловић*

НОБЕЛОВА НАГРАДА ЗА ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ У 2014. ГОДИНИ: ЖАН ТИРОЛ

Да ли је приказ посвећен добитнику Нобелове награде за економију у часопису који је посвећен правним наукама само још један појавни облик империјализма економије у односу на друге друштвене науке?¹ Зашто би неко ко је добио награду за допринос анализи тржишне моћи и теорију регулације био занимљив за један научни часопис посвећен пре свега правној науци? Одговор на ово питање је једноставан. Овогодишњи добитник награде француски економиста Жан Тирол (*Jean Tirole*), професор економије на Универзитету у Тулузу, спада у групу економиста нобеловаца чији налази имају битне импликације и на правне науке. У Тироловом случају реч је пре свега, али не и искључиво о праву конкуренције.²

Жан Тирол се у свом раду бавио низом фундаменталних питања: У којој мери држава треба да интервенише на тржишту? Како се понашају предузећа која послују на тржишту несавршене конкуренције и како њихово понашање утиче на конкуренте, потрошаче и добављаче? Област економске науке која се бави одговорима на ово питање је индустријска организација, односно теорије регулације. Реч је о области која је у поређењу с другим гранама економије доживела можда и највећи напредак у последњих тридесет година. Напредак је пре свега заснован на примени теорије игара и теорије дизајнирања (тржишних) механизма (енг. *mechanism design*).³ Поред теоријских, развој области имао је веома значајне практичне импликације. Током

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

¹ Истине ради, пун назив награде је „Награда Шведске централне банке у области економских наука у част Алфреда Нобела“.

² Поред Роналда Коуза сем Гери Бекера, у ту групу спадају сасвим сигурно и Оливер Норт, Елинор Остром и Оливер Вилијамсон.

³ У будућности се може очекивати да буде награда додељена и другим истакнутим економистима чији радови представљају фундаментални допринос у овој сам граничним областима. Пре свега реч је о Бенгту Холмстрому, Полу Милгрому за

две последње деценије прошлог века у многим земљама спроведена је дерегулација праћена приватизацијом, док је у Европској унији створено јединствено тржиште. Разумевања последица таквих промена захтевало је интеграцију теорије индустријске организације, економске теорије уговора и неколико других области. С обзиром на значај области и њен развој, избор Тирола није представљао изненађење и био је очекиван неколико година уназад.

У образложењу комитета за доделу награде, наглашава се Тиролов фундаментални допринос у погледу стварања кохерентне теорије индустријске организације засноване на реалним претпоставкама којима се омогућава анализа економских политика.⁴ Тирол је у свом невероватно обимном научном опусу, са изузетном лакоћом успевао да интегрише кључне аспекте економског окружења у формалне математичке моделе и да на основу њих изведе нормативне закључке који имају важне практичне импликације.⁵

Тиролов допринос у области за коју је добио Нобелову награду можемо поделити на више сегмената. Пре свега, изузетан допринос Тирол је дао у области регулације природних монопола. Реч је о више утицајних радова, махом у сарадњи са својим ментором Жан-Жак Лафонтом (*Jean-Jacques Laffont*). Њихов приступ почива на моделирању *фрикција приликом уговарања услед асиметрије информација или ограничене могућности обавезивања*. Другим речима, регулатор се суочава с проблемом ограничених информација о трошковима које монопол има након што је уговор закључен (проблем скривеног напора). На кључно питање како формулисати уговор (дизајнирати механизам), Тирол и Лафонт добијају елегантан резултат према којем регулатор може надокнадити недостатак информација омогућавајући предузећу да бира уговор и тако се аутоелектује.⁶ Фирме с високим трошковима на које не могу битно да утичу бираће уговоре према којима им следи накнада трошкова, док фирме које могу да утичу на

допринос развоју теорије аукција или Оливеру Харту у области Економске теорије уговора.

⁴ Поред низа чланака објављених у водећим часописима, Тирол је аутор до данас стандардног уџбеника у области индустријске организације и коаутор са Жан-Жак Лафонтом уџбеника у области теорије регулације. J.Tirole, *The Theory of Industrial Organization*, MIT Press, Cambridge, MA. 1988 и J.Tirole, and J.-J. Laffont *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*, MIT Press, Cambridge, MA. 1993.

⁵ На комплексан моделски приступ Жана Тирола свакако је утицало и то што је претходно завршио студије инжењерства на престижној Политехничкој школи (*Ecole Polytechnique*) и математику на Универзитету у Паризу. Након студија у Француској Тирол је докторат у области економије одбранио на Масачусетском Институту технологије (MIT).

⁶ Треба имати на уму да је Тиролов и Лафонтов рад објављен у периоду када је политика економске регулације напуштала регулацију стопе приноса и прелазила на политику ограничавања цена (регулацију подстицаја).

трошкове бирају уговоре с мањом накнадом трошкова, али већом ценом услуга, тако да имају подстицај да смање трошкове. Уговор који би понудио униформно решење омогућио би изузетно велике ренте другом типу предузећа, што је у до њиховог рада било занемаривано. Лафонт и Тирол су већи број радова и монографија посветили регулацији специфичних сектора (тржишта комуналних услуга, сектора телекомуникација, банкарског сектора) у којима указују да не постоје униформне политике које су примењиве за све секторе, већ да је приликом избора оптималне регулације потребно узети у обзир њихове специфичности.⁷ Слични закључци у погледу секторских политика присутни су и у другим сегментима Тироловог рада.

Други део Тиролових истраживања посвећен је проблемима динамичког уговарања и поновног преговарања. Ако регулатор и предузеће нису у стању да закључе уговор на дуги рок, то значи да ће активности предузећа на кратак рок да утичу на то како ће у будућности бити регулисан. То ствара проблем у погледу подстицаја предузећа, јер ако оно улаже напор и остварује значајан профит у посматраном периоду, регулатор може увести нове захтеве и тиме смањити профит, односно извршити експропријацију ренте. Како предузеће предвиђа будуће реакције регулатора у погледу константног повећавања захтева (*ratchet effect*) ниво напора који улажу опада. Такође, предузеће нема подстицаја да изврши значајније инвестиције. У условима у којима је тешко начинити уговоре на дуг рок, није могуће натерати предузећа да изаберу пожељни ниво напора. У том случају регулатор треба да изабере мање рестриктивне подстицаје и постепено мења уговор. Исти аутори разматрали су и сличан проблем, када није могуће да се регулатор потпуно веродостојно обавезе да неће мењати услове уговора.

Трећи проблем је „овладавање регулацијом“ (енг. *regulatory capture*) односно колузија између регулатора и предузећа услед лоше „дизајнираног“ механизма. Стога се поставља питања како минимизирати ризик колузије и плаћања „информационе ренте“ приликом регулације специфичних сектора? Лафонт и Тирол указују да оквир треба да узме у обзир ризик колузије и скривања информација. Чак и у случају да је оквир адекватно дизајниран, регулатор ће у неким случајевима да заступа интересе предузећа, али ће бити спречена колузија.

Други изузетан допринос Тирол је остварио у блиско повезаној области, регулацији олигопола. Тирол је играо кључну улогу у развоју теорије олигопола током осамдесетих година прошлог века,

⁷ Начин на који је Комитет у одлуци и образложењу указао на Лафонтов допринос, наговештава да је у случају да је Лафонт поживео, овогодишња награда била би подељена између Лафонта и Тирола.

фокусирајући се на теме попут стратешког инвестирања олигопола, трке олигополских предузећа у области истраживања и развоја и теорије динамичког олигопола. Користећи теорију игара Тирол и Фуденберг (*Fudenberg*) анализирају дугорочне ефекте стратешких инвестиција и установљавају услове у којима предузеће треба да „преинвестира“ у капацитете како би одвратило улазак потенцијалних конкурената. И у овом случају не постоји јединствени закључак за све секторе, већ су резултати специфични за сваку индустрију. Овај закључак има битне практичне импликације, како на саме учеснике, тако и на регулаторна тела које не би требало да користе налазе из једног сектора и аналогijом их примењују на сличне ситуације у другом индустријском сектору.

Коначно, трећи сегмент у коме је Тирол дао фундаментални допринос је анализа вертикалних интеграција и њихових импликација у специфичним индустријским секторима, којим је умногоме промењен начин размишљања економиста у домену политике заштите конкуренције. Тирол се пре свега бавио питањем на који начин се вертикални споразуми могу користити да би се повећала, односно проширила тржишна моћ. Тирол у неколико коауторских радова показује да дуго присутан став, према коме предузећа монополисти који се налазе унутар производног ланца могу да остваре ренту у само у својој делатности, али не и у низводној делатности, не стоји. Другим речима, монополиста може да присваја ренту и на суседном тржишту. На пример, ако предузеће патентира одређену иновацију (којом се на пример смањују трошкови) и одлучи да продаје производа низводно на тржишту на коме постоји оштра конкуренција, неће остварити профит ако продаје свим конкурентима на том тржишту, јер би то оборило цену. Стога се такви произвођачи оријентишу на једног купца, који може да формира знатно вишу цену. Ипак, у таквим ситуацијама јавља се проблем опортуног понашања предузећа коме се кад прода једном низводном купцу исплати да прода још производа другим купцима. Ако потрошачи то очекују онда ће њихова резервационом цена знатно да опадне. Стога је неопходно да предузеће које је монополиста и послује узводно пошаље веродостојан сигнал (ексклузивним уговором о дистрибуцији или спајањем с низводним предузећем). С једне стране, право конкуренције треба да узме у обзир чињеницу да вертикалне интеграције могу битно да ограниче конкуренцију, али (слично патентној заштити) и да подстичу улагање у истраживање и развој. Тиролови налази у овом домену дали су економски основ за измене правног оквира.

Тиролов допринос није био ограничен само на поменуте области због којих је добио Нобелову награду. Увођење нових технологија и ефекти по том основу била су једна од најплоднијих истраживачких области Тирола у последњих двадесет година. Тирол је пионир

у области анализе нових тржишних форми – конкуренције мрежа, (енг. *network competition*), двостраних тржишних платформи (енг. *two-sided platform markets*) у којима се интеракција између купаца и продаваца одигра посредством платформи (на пример оперативни системи или платне картице) . Такође, Тирол је разматрао подстицаје који су довели до отвореног (*open source*) софтвера, трке патената и усвајање нових технологија. Тирол је аутор значајног броја неких од најцитиранијих чланака објављених у последњих двадесет година у области корпоративних финансија и финансијских тржишта, радова на тему спекулативних мехура на тржиштима финансијске активе, радова у организационој економији у којима је моделирао хијерархичке организације и формулисао данас стандардни тростепени модел (принципал-супервизор-агент).

Конечно, не треба заборавити Тиролов готово јединствени таленат да резултате целог подручја систематизује и синтетише у уџбенике које су постали стандард последипломских студија у области економије. Поред уџбеника који је посвећен индустријској организацији, реч је пре свега о бриљантном уџбенику корпоративних финансија у ком Тирол користећи модификације основног модела успева да интегрише велики број радова на једноставан (и јединствен) начин.⁸ Стога не чуди да је академска (економска) јавност, примила вест о овогодишњем добитнику с великим одобравањем.

⁸ J.Tirole, *Theory of Corporate Finance*, Princeton University Press, NJ, 2006. Реч је о једном од најбољих уџбеника за последипломски и докторски ниво студија.